

RELIGIA ȘI COMPORTAMENTUL UMAN

Drd. Denisa Maria VÎLCEANU

*Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București, România
denisa_vilceanu@yahoo.com*

ABSTRACT: Religion and Human Behavior.

Religious values are those that represent the principles and behaviors adopted by people according to the religion or dogma they profess. That are values that appear described in religious books or sacred texts and that have been passed down through human history from one generation to another. They are not values imposed by society. Religious values are similar to ethical values and all that is considered socially correct, such as respect and honesty, which are taught at home, at school, and in society at large. Religious values are special because they try to make people change their behavior in the face of feelings of resentment, evil, envy, selfishness or other negative feelings that do not support reconciliation, kindness, love and respect. That is, they are values that incite individuals and society in general to act rightly, without doing or harming others.

Key words: religion, human behavior, values, religious behavior, religiosity.

Introducere

Scopul acestui articol este de a lua în considerare semnificația valorilor religioase în procesul de comunicare, precum și rolul acestora în societate. Consider că este foarte important să se investigheze principalele tendințe în dezvoltarea și transformarea valorilor religioase în stadiul modern al dezvoltării societății. Valorile religioase pot fi definite ca o credință stabilă care caracterizează un anumit model de comportament uman.¹ Ca ideologie socială și fenomen cultural special, religia afectează majoritatea aspectelor societății umane. Divizia de Statistică a Națiunilor Unite afirmă că în prezent, aproximativ 90% dintre oameni cred în diferite forme de religie.

1 Ekaterina Bobyreva și Marina R. Zheltukhina, "The International Scientific and Practical Conference "Current Issues of Linguistics and Didactics: The Interdisciplinary Approach in Humanities and Social Science", în *Religion as Factor in Formation of Law: Current trends*, vol. 50, 2018.

Drept urmare, s-ar putea să observăm în continuare că religia joacă un rol important în multe domenii ale vieții sociale moderne.²

Judecata sociologică asupra semnificației sociale a religiei găsește în gândirea lui Mircea Eliade o confirmare indiscutabilă. Istoricul religiilor concepe sacrul ca un element intrinsec conștiinței, ceea ce vine să nege demersul raționalist care vede fenomenul religios ca un stadiu preștiințific al evoluției omenirii. Religia, afirmă Eliade, presupune și afirmă transcenderea profanului, oferindu-i omului posibilitatea să perceapă sacrul.³ Desigur, omul vede în religie calea de susținere a trebuințelor sale. Cercetările empirice au demonstrat existența unei legături pozitive între participarea la viața religioasă și valori umane precum fericirea personală, sănătatea fizică și longevitatea.⁴

Religia rămâne totuși o componentă definitorie a spațiului public european chiar dacă, în viziunea impusă de modernitate, trebuie să fie o opțiune strict privată, iar prezența sa în spațiul public nu mai este legitimă. Aceasta deoarece gândurile și sentimentele dezvoltate în sfera privată a individului conduc inevitabil la acțiuni și urmări practice în sfera publică. Potrivit lui H.-R. Patapievici, „o veritabilă religie, chiar dacă este exercitată numai privat, nu poate fi doar privată”.⁵

Religia și comportamentul religios

Psihologia religiei este una dintre disciplinele noi, dar, în același timp una dintre disciplinele mai vechi, care prezintă o importanță majoră. De pildă, încă din antichitate,⁶ există mărturii privind descrierea unor religii, practici

2 Matthew B. Arbuckle, “The interaction of religion, political ideology, and concern about climate change in the United States”, în *Society & Natural Resources*, vol. 30, 2017, p. 177.

3 Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 108.

4 Ellen L. Idler, “Religion, Health and Nonphysical Senses of Self”, în *Social Forces*, vol. 74 (2), 1995, p. 684.

5 H.-R. Patapievici, „Despre politică, religie și naționalism”, în *Ideii în dialog*, nr. 10 (13), 2005.

6 Buzalic, Alexandru, Buzalic, Anca, “Theologia Graeco-Catholică Varadiensis”, în *Studia Universitatis*, Vol.44-45, 1999, pp. 7- 11. De pildă, Herodot descrie religia greacă, Varro scrie *De rebus divinis* (*Despre lucrurile divine*), Cicero, *De natura deorum* (*Despre natura zeilor*), și Iulius Caesar descrie religia celților în *De bello galico* (*Despre războaiele Galice*). Probleme legate de psihologia religiei întâlnim și la Mosheh ben Maimon, filosof evreu cunoscut sub numele latinizat de Maimonides și la filosofii arabi Ibn

și trăiri religioase ale anumitor popoare, precum babilonienii, egiptenii, asirienii etc. Primele cercetări sistematice asupra fenomenului religios, au apărut în secolul al XIX-lea, când acesta a fost abordat atât din punct de vedere sociologic și psihologic, cât și din punct de vedere filosofic și antropologic.⁷

Religia este considerată ca fiind unul din cele mai importante componente ale psihicului uman și este indispensabilă în atingerea desăvârșirii și maturizării omului. De asemenea, religia este considerată o componentă integrată a psihicului uman, cu o importanță majoră în devenirea și dezvoltarea acestuia. Pe de altă parte, spiritualitatea este fundamentul dezvoltării armonioase a omului care trăiește în plan emoțional, fizic, psihic, intelectual, ocupațional și social⁸, spiritualitatea constituind baza pe care se poate fundamenta o dezvoltare religioasă.⁹

Elkins¹⁰, oferă de pildă, șase caracteristici ale spiritualității: este universală, este specific umană, are o esență fenomenologică, este caracterizată de o energie misterioasă, scopul ei este compasiunea; aceste caracteristici, însă sunt dificil de operaționalizat. Problematika psihologiei religiei¹¹ este în strânsă legătură cu psihologia generală, dar și cu psihologia dezvoltării personalității sau a dezvoltării sociale. Religiozitatea ca fenomen psihic poate fi studiată din punct de vedere genetic, structural sau funcțional.

Conceptul de comportament religios

„Omul societăților tradiționale este, desigur, un homo religiosus, dar comportamentul său se înscrie în comportamentul general al omului, prezentând așadar interes pentru antropologia filozofică, fenomenologie,

Sina cunoscut sub numele de Avicenna și Ibn Roshd cunoscut sub numele latinizat de Averroes. Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Istoria Filosofiei, de la începuturi până la Renaștere*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, pp. 276-277, 278, 285-287.

7 Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Aspecte antropologice în gândirea patristică și a primelor secole creștine*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, pp. 33-156.

8 Buzalic, Alexandru; Buzalic, Anca, *Psihologia religiei*, Oradea, Editura Logos, 1999.

9 Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019, pp.194-201.

10 Elkins, D. N., „Beyond religion: toward a humanistic spirituality”, în *The Handbook of Humanistic Psychology: Leading Edges in Theory, Research, and Practice*, ed. Kirk J. Schneider & James F. T. Bugental & J. Fraser Pierson Sage, Thousand Oaks, cap. 16. pp. 201-12, 2001.

11 Buzalic, Alexandru, Buzalic, Anca, op. cit, pp. 18-20.

psihologie”¹² Eliade recunoaște în comportamentul religios al omului, un comportament general al acestuia, demn de un studiu multidisciplinar. Unul dintre obiectivele psihologiei este studierea concretului psihologic, adică fapte, reacții, comportamente religioase măsurabile, pe care le pune în legătură cu intențiile și semnificațiile persoanei. Din acest punct de vedere, Vergote definește religia ca un ansamblu de limbaje, sentimente, comportamente și de simboluri, care sunt raportate la o ființă supranaturală.¹³

Întreaga viață a omului credincios este influențată de credința sa, inclusiv mecanismele psihologice interne, precum: motivația, afectivitatea, voința, atitudinile și comportamentul, experiența și sistemul de gândire. În raport cu cei care se declară indiferenți sau care nu cred, credinciosul are și o anumită conduită specifică rezultată din atașamentul sau opțiunea sa. Fizzotti¹⁴ are o abordare care se vrea mai integrală, și care ține cont de caracterul unitar al ființei, punând accentul pe dezvoltarea persoanei într-un cadru social și cultural, dar și pe aspectele care țin de biologic. Autorul propune o grilă a interpretării comportamentului religios, grilă care cuprinde următoarele criterii. Aceste criterii, sunt: intenționalitatea, integralitatea, dinamicitatea, semnificația culturală.

Referitor la diversitatea trăirilor religioase, James¹⁵ distinge un caracter personal al religiozității și unul emoțional. James susține că sentimentele constituie esența religiei, acestea având un rol mai important în conduita umană decât gândirea, iar conduita poate fi mai bine determinată decât gândirea. Sentimentul religios este o valoare „de nucleu”, luând diferite forme în istorie, fie că vorbim de societăți primitive sau de societăți evoluat. Valorile și sentimentul religios se însușesc și se învață în diferite moduri încă de timpuriu. Primele componente ale învățării sunt comportamentele cele mai simple, imitative (învățăm să ne închinăm, să mergem la biserică, să ne rugăm etc.), valori religioase ce se însușesc în grupul familial.

Legătura dintre religie și comportamentul social uman

Religia are un rol important în modelarea comportamentului uman, influența acesteia fiind evidentă în sferile vieții umane: familiale, sociale, demogra-

12 Eliade, M., op. cit., p.6.

13 Vergote, Antoine, *Psychologie religieuse*, Bruxelles, Dessart, 1966.

14 Fizzotti, Eugenio, *Sette e nuovi movimenti religiosi*, Paoline Editoriale Libri, San Paolo, 2007.

15 James, W., *Varieties of religious experience*, University Books, New York, 1963.

fice, economice - în transmiterea credinței și a practicilor religioase în cadrul familiei și a comunității. Religia conturează credința cu privire la ceea ce există, la ceea ce poate fi cunoscut și cu privire la scopul vieții, astfel că o credință religioasă precum și apartenența la un grup religios influențează principiile morale ale indivizilor.¹⁶ În ultimii ani se observă o preocupare intensă a denominațiunilor creștine față de corectitudine și justiție socială, o aplecare pentru susținerea drepturilor civile și aplicarea eticii creștine pentru atenuarea sărăciei și a inegalităților economice și sociale.¹⁷ Religia are un impact vizibil asupra vieții sociale și modelează atitudinile și comportamentul social al oamenilor. Persoanele religioase par a avea ocazii mai numeroase pentru afiliere socială. Diversele cercetări au indicat corelația dintre religiozitate, vizibilă prin implicarea religioasă, și o rețea socială extinsă, o frecvență mare a contactelor sociale precum și un nivel ridicat de intimitate cu membrii rețelei religioase.¹⁸ Religia sporește interacțiunea socială și cultivă motivația spre afiliere socială. Datorită faptului că împărtășesc valori și credințe comune, la oamenii religioși, la credincioși, se observă ușurința cu care pot depăși anumite bariere geografice sau lingvistice pentru a stabili relații sociale de calitate cu alții care le sunt asemănători sub aspect religios. Rețeaua socială extinsă determină starea de bine, sănătatea mentală și psihologică a credincioșilor. Indivizii religioși au parte de mai multe oportunități pentru a se apropia de ceilalți datorită contextelor religioase la care iau parte. Obiceiurile și mentalitățile lor interpersonale se vădesc în propriul comportament. Sensibilitatea față de cerințele sociale precum și disponibilitatea de a se conforma cerințelor este o altă caracteristică a oamenilor religioși.¹⁹

Ajutând normele sociale să fie internalizate, valorile sunt indirect surse de comportament relațional. De asemenea, tradițiile culturale, religia și limba au semnificații diferite care modelează credințele și influențează viața socială. Astfel, pare importantă reevaluarea rolului valorilor în viața socială într-o societate extrem de distinsă din punct de vedere religios. A

16 Johnson, K.A., Hill, E.D., Cohen, A.B. "Integrating the study of culture and religion: Toward a psychology of worldview", în *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 5, 2011, pp. 137 – 163.

17 Williams, P.W. "America's religions: From their origins to the twenty-first century", în *Urbana and Chicago*: University of Illinois Press, 2002.

18 Hayward, R. D., Krause, N. „Religion, mental health, and well-being: Social aspects”, în V. Saroglou (Ed.), *Religion, personality, and social behavior*, New York, NY: Psychology Press, 2014, pp. 255–280.

19 Cappellen, P., Fredrickson, B., Saroglou, V., Corneille, O. „Religiosity and the motivation for social affiliation”, în *Personality and Individual Differences*, Vol. 24-31, 2014, p. 113.

fost utilizată o adaptare a studiului de valoare a lui Schwartz (1994). Analiza MANOVA a evidențiat diferențe semnificative între grupuri în patru tipuri de valori și în trei dimensiuni mai mari. În general, rezultatele indică faptul că o combinație a valorilor lui Schwartz cu perspective din individualism/colectivism poate fi utilă în contexte precum Mozambic, o națiune caracterizată de grupuri religioase divergente, care poate duce la o coliziune între punctele de vedere și valorile religioase. În total, pare cel mai important să investigăm în continuare influențele istorice și sociale care modelează identitățile individuale și comunitare în ceea ce privește chestiunile legate de religie și valori. Accentul pus pe valori ca bază a diferențierii și diviziunii umane se confruntă, de asemenea, cu o înțelegere de bază a raționamentului moral. Immanuel Kant a evidențiat principiul universalizării, care testează, de fapt, orice pretenție ca o acțiune să fie corectă din punct de vedere moral dacă ar fi corectă pentru toate celelalte în circumstanțe similare. Valorile cu adevărat morale nu sunt pur și simplu potrivite pentru unul, ci nu pentru altul. Acest lucru nu înseamnă că nu există conflicte de valoare. Un exemplu clasic este oferit de Platon în dialogul său, Eutifron, în care el stabilește datoria de a-și onora părinții față de cerințele dreptății societății. Cu toate acestea, aceasta nu este o chestiune de a lua parte, deoarece dialogurile lui Platon s-au încheiat în aporie, fiind neconcludente în cazul în care dimensiunile semnificațiilor religioase și morale interdependente sunt explorate. Aporia este acceptarea lipsei de claritate absolută în viața noastră umană religioasă și morală.

În esență, religia este relația dintre individ și supranatural, care se bazează pe credința că există unele entități supranaturale care au creat și guvernează lumea. Originea religiei se pierde în trecutul obscur al evoluției umane și se crede că s-a dezvoltat treptat, odată cu evoluția oamenilor. Teoria Psihologiei Evoluționiste a Religiei postulează că religia este o consecință a arhitecturii creierului și, pe măsură ce neocortexul creierului uman s-a extins și a atins o valoare maximă în urmă cu aproximativ cinci sute de mii de ani, simțurile cognitive ale minții umane au devenit mai sensibile la spiritualitate. Această creștere a simțurilor cognitive asociată cu capacitatea nou dezvoltată de vorbire și de viață în grup i-a ajutat pe oameni să-și comunice ideile unul altuia și să facă conversații cauzale care să-și descrie gândurile despre evenimente naturale și imaginație. De asemenea, a permis oamenilor să se unească ca comunitate, deoarece indivizii s-au imitat reciproc pentru a forma un anumit set de credințe și pentru a urma un anumit set de ritualuri.

Religia organizată, însă, se crede că a apărut în epoca neolitică, unde apariția agriculturii a dus la transformarea societăților de vânători-culegători în societăți agricole care trăiau la un loc, urmând un stil de viață sedentar. Tranziția de la benzile de hrănire la state și imperii a condus la necesitatea unor forme de religie mai specializate, care să reflecte noul mediu social și politic. Este posibil să fi apărut ca un mijloc de asigurare a stabilității sociale și economice prin următoarele moduri: Justificarea autorității centrale, care, la rândul ei, deținea dreptul de a colecta taxe în schimbul furnizării de servicii sociale și de securitate.

Trupele și triburile constau dintr-un număr mic de indivizi înrudiți. Cu toate acestea, statele și națiunile sunt compuse din multe mii de indivizi neînrușiți. Jared Diamond, în cartea sa „Pistole, germeni și oțel” afirmă că religia organizată a servit la asigurarea unei legături între indivizi înrudiți care altfel ar fi mai predispuși la dușmănie.

Scopul religiei este cel mai nobil și nu urmărește doar să creeze o societate a toleranței, ci și încearcă să mențină pacea în mintea adeptilor. Încearcă să se asigure că oamenii se împacă cu existența și realitatea lor, dându-le speranțe într-un viitor mai bun, adesea prin imagini ale vieții de apoi sau ale raiului. Comuniștii, în special Engels și Marx, au respins această funcție a religiei ca fiind neimportantă și au etichetat religia însăși drept „opiul săracilor”, dar făcând acest lucru, ele subminează funcția cea mai importantă a religiei. Religia oferă un scop vieților fără direcție, făcându-le să creadă că viața lor înseamnă de fapt ceva și că existența umană nu este nici solitară, nici inutilă. Această pace le permite oamenilor să-și ducă viața urmând ceea ce ei cred că este moral și i-ar duce la binecuvântarea și iubirea lui Dumnezeu. Această speranță a mântuirii veșnice îi ține pe oameni uniți în continuare și este una dintre cele mai importante funcții ale religiei fără de care, viața cu toate greutățile ei, ar putea deveni insuportabilă. Întărește oamenii și le permite să ia decizii morale, adesea altruiste.

Ar fi extrem de greu, precum și nepractic, să existe legi care să cuprindă totul. De exemplu, cei mai mulți dintre noi considerăm că ar trebui să ne comportăm decent și să tratăm „bine” pe ceilalți. Acum, dacă s-ar stabili o lege care să definească ce înseamnă „bine”, ar fi dificil să o facem exhaustivă și, mai departe, ar fi imposibil de aplicat și judecat. Este, de fapt, de nedorit să se folosească forța legii pentru a-i face pe membrii societății să se conformeze unui anumit mod de viață, mai ales într-o societate liberă sau liberală. Aici intervine religia și controlul social. În mod normal, religia nu pedepsește oamenii care nu respectă învățăturile sale,

dar insufflă frica de supranatural în mintea oamenilor. Cel mai adesea, controlul exercitat de religie este informal, iar cel care o sfacează nu este direct pedepsit sau vătămat, ci a impus o forță morală și acest amestec de moralitate și constrângere indirectă prin instituțiile sociale asigură conformitatea oamenilor.

Este dincolo de îndoială că religia acționează ca un mijloc puternic de control social și aduce conformitate și ordine socială. Acest lucru, fără îndoială, joacă o funcție socială importantă și ajută la menținerea unită a societății. Cu toate acestea, adesea acest control devine dogmatic, nerezonabil; iar oamenilor li se fură capacitatea de a lua decizii și de a-și trăi viața conform dorințelor lor. Conformitatea vine cu prețul individualității, care este suprimată de religie. Este evident din punct de vedere empiric că religia a rezistat aproape întotdeauna schimbării și a persecutat tot ceea ce i-a amenințat autoritatea.

Concluzii

Este evident că, deși scopul moral al religiei a fost într-adevăr să joace un rol foarte necesar și util în societate, s-a observat empiric că adesea a eșuat în scopul său și a suferit cel mai adesea o schimbare de caracter prin manipularea texte și interpretări scandaloase ale principiilor sale de către oameni care dețin putere și autoritate religioasă și sunt proclamați a fi „oameni ai lui Dumnezeu”. Cu toate acestea, indiferent de aceste perversiuni, religia continuă să joace un rol inseparabil în viața umană, deoarece aduce unitate și ordine socială, pace interioară și exterioară și armonie și, cel mai important, o speranță și un sentiment de scop! În vremurile actuale de stres extrem și competiție târăgănoasă, în care din ce în ce mai mulți sunt gata să renunțe la toate valorile și moralele pentru a-și atinge ideea de „succes”, religia încearcă să insuffle morale înalte și oferă alinare celor răniți. Interpretarea coruptă a religiei și credința oarbă a adeptilor ei au făcut mult rău omenirii, dar chiar și așa, religia trimite un mesaj de dragoste și moralitate mai multor dintre credincioșii săi.

Religia este un fenomen social ce are un rol esențial în viața socială. După cum se poate observa în toate reprezentările specific religioase, religia aduce împreună grupuri de oameni care se închină. Pe lângă latura individuală a religiei, vizibilă în emoțiile, credințele și comportamentele individuale, religia face sens, sub aspect sociologic, prin experiențele religi-

oase manifestate în cadrul grupului ghidat de scopuri și norme comune. Sensul apartenenței la grupul religios este de asemenea un construct foarte important.²⁰

Influența religiei asupra comportamentului uman este o realitate. Atunci când setul de credințe, de valori și norme religioase sunt internalizate, manifestarea unei conduite conforme acestora este evidentă. Afilierea religioasă precum și aspectul social al comportamentului religios oferă indivizilor posibilitate de a socializa pe baza preceptelor religioase comune și de a se implica în acțiuni prosociale

Așadar, religia este un aspect propriu fiecărei ființe umane, întrucât fiecare dintre noi interpretăm atitudinile și comportamentul religios într-un mod diferit, iar tocmai acest lucru duce la apariția mai multor filozofii religioase (ex: budismul, religiile protestante, etc.). Ceea ce este în mod sigur confirmat este faptul că fiecare orientare religioasă are propriile obiceiuri, reguli, propiul barem, și în special propriile idei după care se ghidează. Însă vorbind din perspectivă generală religia trebuie să păstreze aceleași rădăcini căci în fond nu este altceva decât expresia simbolică a unei încrederi în existența unei realități absolute. Ceea ce lărgeste orizonturile este simplul fapt că ea se rezumă în final la comportamentul uman prin care se manifestă, iar acest comportament este diversificat odată cu fiecare individ în parte. Ajungem, așadar, la profunzimea și sinceritatea acestor comportamente religioase, precum și la contradicția dintre “a spune” și “a face” sau dintre “a spune” și “a simți” cu adevărat.

Bibliografie:

- * BUZALIC, Alexandru; BUZALIC, Anca, *Psihologia religiei*, Oradea, Editura Logos, 1999.
- * BUZALIC, Alexandru; BUZALIC, Anca, “Theologia Graeco-Catholică Varadiensis”, în *Studia Universitatis*, Vol. 44-45, 1999.
- * CAPPELLEN, P., Fredrickson, B., Saroglou, V., Corneille, O., “Religiosity and the motivation for social affiliation”, în *Personality and Individual Differences*, Vol. 24-31, 2014, p. 113.

20 Johnstone, R. L., “Religion in Society. A Sociology of Religion”, London and New York, Ed. Routledge, 2006.

- ✦ BOBYREVA, Ekaterina și Marina R. Zheltukhina, "The International Scientific and Practical Conference "Current Issues of Linguistics and Didactics: The Interdisciplinary Approach in Humanities and Social Science", în *Religion as Factor in Formation of Law: Current trends*, vol. 50, 2018,
- ✦ ELIADE, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992.
- ✦ ELKINS, D. N., "Beyond religion: toward a humanistic spirituality", în *The Handbook of Humanistic Psychology: Leading Edges in Theory, Research, and Practice*, ed. Kirk J. Schneider & James F. T. Bugental & J. Fraser Pierson Sage, Thousand Oaks, cap. 16. pp. 201–12, 2001.
- ✦ ELLEN, L. Idler, "Religion, Health and Nonphysical Senses of Self", în *Social Forces*, vol. 74 (2), 1995, p. 684.
- ✦ FIZZOTTI, Eugenio, *Sette e nuovi movimenti religiosi*, Paoline Editoriale Libbri, San Paolo, 2007.
- ✦ H.-R. PATAPIEVICI, „Despre politică, religie și naționalism“, în *Ideii în dialog*, nr. 10 (13), 2005.
- ✦ HAYWARD, R. D., Krause, N., „Religion, mental health, and well-being: Social aspects“, în V. Saroglou (Ed.), *Religion, personality, and social behavior*, New York, NY: Psychology Press, 2014, pp. 255–280.
- ✦ JAMES, W., *Varieties of religious experience*, University Books, New York, 1963.
- ✦ JOHNSON, K.A., Hill, E.D., Cohen, A.B. "Integrating the study of culture and religion: Toward a psychology of worldview", în *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 5, 2011, pp. 137 – 163.
- ✦ JOHNSTONE, R. L., *Religion in Society. A Sociology of Religion*, London and New York, Ed. Routledge, 2006.
- ✦ MATTHEW, B. Arbuckle, "The interaction of religion, political ideology, and concern about climate change in the United States", în *Society & Natural Resources*, vol. 30, 2017, p. 177.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Istoria Filosofiei, de la începuturi până la Renașterea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Aspecte antropologice în gândirea patristică și a primelor secole creștine*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.
- ✦ VERGOTE, Antoine, *Psychologie religieuse*, Bruxelles, Dessart, 1966.
- ✦ WILLIAMS, P.W. "America's religions: From their origins to the twenty-first century", în *Urbana and Chicago*, University of Illinois Press, 2002.